

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.2

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.066

Єрмак О. В.,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник
відділу міжнародної діяльності та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-1872-0383

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ, СИСТЕМИ ТА ПРОБЛЕМ ЗАСТОСУВАННЯ ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Закон про кримінальну відповідальність України зазнав численних змін (запровадження в КК України спеціальної конфіскації, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, обмежувальних заходів, кримінальних правопорушень (злочин і кримінальний проступок) тощо.

Огляд останніх наукових джерел дозволив окреслити перспективи майбутніх наукових розвідок щодо застосування інших заходів кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння неповнолітніх.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, інші заходи кримінально-правового характеру, неповнолітній, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення.

Постановка проблеми. Сьогодні є актуальною проблема зростання правопорушень серед молоді, особливо серед осіб, які на момент вчинення правопорушення не досягли вісімнадцятирічного віку.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення

миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. З метою запобігання вчинення кримінальних протиправних діянь неповнолітніми КК України повинен містити сучасний арсенал заходів кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення неповнолітніх.

Водночас слід констатувати, що останнім часом закон про кримінальну відповідальність України зазнав численних змін (запровадження в КК України спеціальної конфіскації, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, обмежувальних заходів, кримінальних правопорушень (злочин і кримінальний проступок) тощо.

На нашу думку, враховуючи вищезазначені зміни до КК України, інші заходи кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння неповнолітніх зазнали певних трансформацій і оголили деякі проблемні питання їх сучасного кримінально-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наявні дослідження заходів кримінально-правового характеру в цілому, як правило, не зачіпають проблемних аспектів їх правової природи. Наукові доробки В. К. Дуюнова, А. А. Березовського, Я. М. Брайніна, Є. М. Вечерової, В. С. Єгорова, І. Е. Звечаровського, Н. Ю. Скрипченко, М. І. Хавронюка присвячені в основному методологічним та загальнотеоретичним засадам вчення про ці засоби кримінально-правового впливу: поняттю, видам, меті, історії їх законодавчої регламентації і правового регулювання в інших країнах тощо. Серед наукових праць, присвячених іншим заходам кримінально-правового характеру, можна виділити роботи таких учених, як З. Р. Абземілова, Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, В. М. Бурдін, І. М. Горбачова, В. К. Гришук, О. О. Житний, Г. О. Єремій, І. В. Жук, Д. В. Карелін, К. М. Карпов, С. Г. Келіна, М. М. Книга, О. О. Михайлов, Р. І. Міхеєв, А. А. Музика, Ф. К. Набіуллін, Г. В. Назаренко, А. С. Нікіфоров, А. А. Павлова,

О. Ф. Пасека, В. А. Піманов, О. А. Попкова, А. П. Рижаков, П. П. Сердюк, І. В. Ситковський, Б. А. Спасенніков, В. С. Сотниченко, П. В. Хряпінський, А. М. Ященко та ін. Однак із них складно виокремити конкретні положення, що стосуються загальних засад (правил) їх призначення. Ті ж можливі чинники, які становлять ці правила, розглядаються, здебільшого, в іншій площині, зокрема, як підстави або умови застосування цих заходів кримінально-правового характеру. Тож у науці кримінального права України немає комплексних теоретичних доробок і всебічного прикладного аналізу застосування інших заходів кримінально-правового характеру (з позиції реалізації принципу їх індивідуалізації) щодо неповнолітніх, що свідчить про наявність прогалини у вітчизняній кримінально-правовій теорії.

Мета статті полягає у проведенні аналізу наукових праць з питань сутності, видів та проблем застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх, а також у визначенні актуальних напрямів подальших наукових розвідок з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Після прийняття Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року понятійно-категоріальний апарат кримінального права України збагатився новими поняттями як суто теоретичними, так і законодавчо визначеними. Сприяло новелізації кримінального права і прийняття Закону України № 222-VII від 18 квітня 2013 року «Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [1]. Розділ XIV Загальної частини КК України «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування» отримав назву «Інші заходи кримінально-правового характеру». Законодавцем у розділі XIV КК України до інших заходів кримінально-правового характеру віднесено примусові заходи медичного характеру, примусове

лікування і спеціальну конфіскацію. Зазначені заходи кримінально-правового характеру можуть застосовуватися також і до неповнолітніх.

Крім того, слід взяти до уваги, що Законом України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [2], що набрав чинності 11.01.2019, Загальну і Особливу частини КК України доповнено новими нормами, що визначають: 1) поняття і види обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство; 2) нові обов'язки особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК України); 3) нові види кримінальних правопорушень (ст. ст. 126-1, 151-2 і 390-1 КК України); 4) інші зміни та доповнення. Дискусії в експертному середовищі викликають доцільність введення до КК України окремого розділу XIII-1 «Обмежувальні заходи», в якому розміщено одну статтю – 91-1. Обравши для обмежувальних заходів окремий розділ, законодавець не визначив мету цього кримінально-правового заходу, чим ускладнив встановлення його правової природи. Нині правова природа обмежувальних заходів залишається не визначеною. Як у колі науковців, так і практиків питання про вичерпність переліку інших заходів кримінально-правового характеру є дискусійним і остаточною крапка в цій полеміці не поставлена. Деякі криміналісти підтримують позицію, згідно з якою перелік інших заходів кримінально-правового характеру слід тлумачити розширено і до нього потрібно включити не лише інші заходи кримінально-правового характеру, передбачені в розділі XIV КК України.

Закон України від 22.11.2018 №7279-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»

[3], яким вводиться інститут кримінальних проступків, набере чинності з 1 січня 2020 року. Введення в КК України поділу кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки викликав жваве обговорення в суспільстві, тому що в п. 7 ст. 3 КПК України ще в 2012 році передбачалося не внесення змін до КК України, а прийняття окремого закону про кримінальні проступки. Введення в кримінально-правову матерію такої нової категорії, якою є кримінальні проступки, повинно вплинути на норми всіх інститутів кримінального права України, в тому числі й на інші заходи кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення. Питання про кримінально-правове реагування шляхом застосування інших заходів кримінально-правового характеру до неповнолітніх, що вчинили кримінальні проступки, є недостатньо розробленим у кримінальному праві України.

Протидія злочинності винятково шляхом застосування до засуджених покарання довела свою неспроможність. Мета покарання у вигляді виправлення засудженого фактично залишається недосяжною. Законодавчі новели розширили перелік заходів, що можуть застосовуватись як в межах, так і поза межами кримінальної відповідальності. Така тенденція сприяє розширенню ниви для застосування некаральних кримінально-правових заходів, якими і мають бути інші заходи кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення неповнолітніх.

Питання про доцільність застосування інших заходів кримінально-правового реагування на кримінальні проступки в такому ж вигляді як і до злочинів є доволі дискусійним і потребує комплексних наукових розробок.

На сьогодні визначення поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» та «інші заходи кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх» у законі про кримінальну відповідальність відсутнє, не достатньо дослідженим залишається розуміння правової природи, а також визначення видів інших захо-

дів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх, загальні та спеціальні засади, а також принципи їх застосування.

У вітчизняній кримінально-правовій літературі у цьому контексті особливу увагу заслуговує монографічне дослідження Козаченка О. В. (2011 р.) [4], в якому вчений розглядає проблематику заходів кримінально-правового характеру в їх культурно-антропологічному вимірі. Враховуючи виняткову актуальність проблем індивідуалізації заходів кримінально-правового характеру в процесі їх застосування, окремі питання зазначеної проблематики розглядалися дослідником у межах дисертаційного дослідження (2012 р.) [5], але передусім ці питання торкалися аспектів доцільності застосування системи заходів кримінально-правового характеру. Поза увагою науковця залишилася низка важливих питань, пов'язаних із загальними та спеціальними засадами застосування окремих видів інших заходів кримінально-правового характеру. Дискусійним, на нашу думку, залишається і бачення науковцем класифікації цих заходів впливу.

Питанням встановлення санкцій у кримінальному праві України присвячена дисертаційна робота Книженко О. О. «Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві» (2012 р.) [6]. Актуальними, на нашу думку, є положення, сформульовані автором, щодо діалектичного зв'язку кримінально-правових санкцій та заходів кримінально-правового впливу; виокремлення окремого інституту заходів кримінально-правового впливу в Загальній частині КК України; мети заходів кримінально-правового впливу – запобігання вчинення суспільно небезпечних діянь; диференціацію та індивідуалізацію інших заходів кримінально-правового впливу; положення щодо диференціації заходів кримінально-правового впливу; цілі заходів кримінально-правового впливу, диференціація та індивідуалізація відповідальності визначають межі застосування заходів кримінально-правового впливу та інші. Водночас дискусійним, на перший погляд, є по-

ложення про співвідношення мети покарання, кримінальної відповідальності з цілями заходів кримінально-правового впливу. Вказані цілі, як зазначає автор, співвідносяться між собою як загальне та окреме [7, с. 7–8].

Аналогічній проблематиці присвячена докторська дисертація Орловської Н. А. «Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування» (2012 р.). Окремі положення цієї наукової праці заслуговують на увагу і в межах нашого дослідження, зокрема, запропоновані науковицею вчення про системне середовище кримінального права, концепцію кримінально-правового впливу, співвідношення таких категорій як «засади» і «принципи», «засади» і «умови» та ін., пропонується тлумачення такого поняття як «заходи». Водночас, на нашу думку, є дискусійною, висловлена автором позиція, згідно якої заходи кримінально-правового характеру становлять зміст санкцій кримінально-правових норм, що фактично ототожнює ці кримінально-правові категорії [8, с. 5–6].

Не менше уваги заслуговує дисертаційне дослідження Яценка А. М. «Заходи кримінально-правового характеру: теорія та практика застосування» (2014 р.), в якому криміналіст обґрунтував висновок про існування диференційованого інституту заходів кримінально-правового характеру; розробив загальні засади застосування заходів кримінально-правового характеру для їх ефективнішої індивідуалізації; вдосконалив поняття і визначив мету застосування заходів кримінально-правового характеру і каральних заходів кримінально-правового характеру та ін. [9, с. 13–16]. Водночас за межами дослідження залишились такі питання: як про загальне поняття і мету інших заходів кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння, так і про поняття та мету окремих їх видів; про загальні і спеціальні засади застосування (призначення) інших заходів кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння та ін.

Актуальною є дисертаційне дослідження Назимка Є. С. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України» (2016 р.), в якому науковець виробив цілісний доктринальний підхід до формування концепції інституту покарання неповнолітніх та запропонував відповідні зміни до кримінального законодавства. Разом з цим, за межами дослідження залишилися питання про сутність, систему та застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх [10, с. 5–8, 22–27].

Єдиним дисертаційним дослідженням на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук є наукова праця Скрипченко Н. Ю. «Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним» (2013 р.) [11]. На жаль, ця дисертація стосується питання застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх у кримінальному праві Росії.

Висновки. У підсумку зазначимо, що подальші наукові розробки сутності, системи та проблем застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх можуть здійснюватися за такими напрямками:

- визначення стану дослідження інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;
- визначення поняття, змісту та сутності інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;
- встановлення видів інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх та здійснення їх класифікації за різними критеріями;
- встановлення мети інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;
- здійснення кримінально-правової характеристики інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;

- визначення проблем застосування інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх;
- здійснення оптимізації національного законодавства у сфері правової регламентації інших заходів кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18.04.2013 №222-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18> (дата звернення: 10.05.2019).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 10.05.2019).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 10.05.2019).
4. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культурно-антропологічний вимір: монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.
5. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурно-антропологічна концепція: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2012. 430 с.
6. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 431 с.
7. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 36 с.
8. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2012. 40 с.
9. Яценко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: теорія та практика застосування: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2014. 442 с.

10. Назимко Є. С. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 36 с.

11. Скрипченко Н. Ю. Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2013. 347 с.

Yermak O.

PERSPECTIVE DIRECTIONS OF STUDYING THE ESSENCE, SYSTEM AND PROBLEMS OF APPLYING THE OTHER CRIMINAL AND LEGAL MEASURES AGAINST MINORS

The problem of increasing offenses among young people is actual today. It is especially actual among persons who have not reached the age of eighteen at the time of committing offense.

At the same time, it should be noted that recently the law on criminal liability has undergone numerous changes in Ukraine (special confiscation, criminal law measures against legal persons, restrictive measures, criminal offenses (crime and criminal misconduct), etc. were introduced into the Criminal Code of Ukraine.

The abovementioned changes significantly influenced the other measures of criminal legal response to minors' criminal unlawful acts.

An overview of the latest scientific literature on defining and problems of applying other criminal and legal measures allowed to outline the prospects for further scientific research on applying the other measures of criminal and legal response to minors' criminal unlawful acts. In our opinion, further scientific developments of the essence, system and problems of applying the other criminal and legal measures against minors should be carried out in the following areas:

- defining the state of investigation of the other criminal and legal measures against minors;

- defining the concept and the essence of the other criminal and legal measures against minors;

- formulating the other types of criminal and legal measures against minors and their classifying according to different criteria;

- formulating the goal of the other types of criminal and legal measures against minors;

- implementing criminal and legal characteristics of the other criminal and legal measures against minors;

- defining the problems of applying the other criminal and legal measures against minors;

- optimizing the national legislation in the field of legal regulation of the other criminal and legal measures against minors.

Key words: *criminal and legal measures, the other criminal and legal measures, a minor, criminal liability, criminal offenses.*

References

1. Ukraine (2013), *On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine Regarding the Implementation of Action Plan for the European Union Liberalization of the Visa Regime for Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Ukraine (2017), *On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in Order to Implement the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Ukraine (2018), *On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Simplification of Pre-trial Investigation of Some Criminal Offences` Categories*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Kozachenko, O. V. (2012), *Criminal legal measures: cultural-antropological concept, monograph*, Odesa.
5. Kozachenko, O. V. (2012), *Criminal legal measures: cultural-antropological concept*: Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation, Kharkiv, 36 p.
6. Knuzhenko, O. O. (2012), *The theoretical basis for the establishment for sanctions in the Criminal Law*, Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation 12.00.08, Kharkiv, 431 p.
7. Knuzhenko, O. O. (2012), *The theoretical basis for the establishment for sanctions in the Criminal Law*: Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation. 12.00.08, Kharkiv, 36 p.
8. Orlovska, N. A. (2012), *Sanctions of Criminal Law principles of formation*: Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation. 12.00.08, Odesa, 40 p.
9. Yaschenko, A. M. (2014), *Criminal law measures: theory and practice of applications*: Doctor of Ph. D. in Law Dissertation. 12.00.08, Kharkiv, 442 p.
10. Nazumko, Ye. S. (2016), *Theoretical and applied principles of formation in the Criminal Law of Ukraine*: Doctor of Ph. D. in Law autoref. of Dissertation. 12.00.08, Kharkiv, 36. p
11. Scrupchenko, N. Ju. (2013), *Theory and practice of applying other criminal legal measures to juveniles*: Doctor of Ph. D. in Law Dissertation. 12.00.08, Moscow, 347 p.